Opgesteld door: Christa Teurlings (Kennismakelaar)
Vraagsteller: Leerkracht PO
Geraadpleegde experts: Leony Coppens (Leony Coppens Klinisch Psycholoog), Hélène van Oudheusden (Hélène van Oudheusden Coaching / Training), Maaike Hajer (Hogeschool Utrecht/Universiteit Malmö)
Referentie: Kennisrotonde. (2017/2021). *Welke effecten heeft trauma-sensitief lesgeven (TSL) op de taalontwikkeling (woordenschat) van vluchtelingkinderen? [KR 232]*. Kennisrotonde.

Datum: 22 mei 2017

Update: september 2021

Vraag

Welke effecten heeft trauma-sensitief lesgeven (TSL) op de taalontwikkeling (woordenschat) van vluchtelingkinderen?

Kort antwoord

Principes van het trauma-sensitief lesgeven lijken in beginsel goed bruikbaar te zijn in schoolse settings. De principes zijn veelbelovend voor wat betreft het effect op de sociaal-emotionele ontwikkeling van getraumatiseerde kinderen. De benadering is goed onderbouwd, en lijkt een positieve invloed te hebben op onder meer het gevoel van veiligheid en het welbevinden van de kinderen. Dit zijn belangrijke voorwaarden om tot leren te komen, ook van het leren van een tweede taal.
Systematisch onderzoek naar effecten van trauma-sensitief lesgeven op de sociaal-emotionele ontwikkeling bij getraumatiseerde kinderen is echter schaars, ook onder getraumatiseerde vluchtelingkinderen. Ook systematisch onderzoek onder de groep vluchtelingkinderen in Nederland ontbreekt. Daarnaast hebben we geen effecten van deze wijze van lesgeven op de taalontwikkeling kunnen vinden, ook niet in internationale literatuur: noch bij getraumatiseerde vluchtelingkinderen, noch voor getraumatiseerde kinderen in het algemeen. Op zich is dat overigens ook niet verwonderlijk, aangezien TSL zich niet primair op de taalontwikkeling richt.

We mogen veronderstellen dat dat getraumatiseerde kinderen met TSL een gevoel van veiligheid en vertrouwen ontwikkelen, hetgeen een belangrijke voorwaarde is om een (tweede) taal te kunnen leren. Andersom geldt overigens ook dat taalvaardigheid juist belangrijk kan zijn voor een mentale gezondheid bij de vluchtelingkinderen.

Onderwijs aan getraumatiseerde vluchtelingkinderen

Nederland telt steeds meer vluchtelingkinderen, die allen recht hebben op onderwijs. Veel van deze kinderen kampen onder meer met de gevolgen van traumatische gebeurtenissen, die zij voorafgaand aan of tijdens hun vlucht hebben meegemaakt[1].
Voor leerkrachten is het moeilijk om hiermee om te gaan (Onderwijsraad, 2017), en om in te (kunnen) spelen op de onderwijs- en/of sociaal-emotionele behoeften van de individuele kinderen (van Keulen, 2015). Daar komt bij dat de wat oudere kinderen of de kinderen die nog geen onderwijsverleden hebben, moeilijk aansluiting vinden in het Nederlandse onderwijssysteem. Leerkrachten geven in onderzoek ook aan de sociaal-emotionele problemen van de kinderen te ervaren in de klas (van Keulen, 2015).
Voor de begeleiding van deze getraumatiseerde vluchtelingkinderen wordt vaak gedacht aan de kernprincipes van trauma-sensitief lesgeven. Er zijn leraren die hierbij gebruikmaken van het handboek "Lesgeven aan getraumatiseerde kinderen" van Coppens e.a. (2021; Conradi & Porton, 2015), of die zich aanmelden bij de zogenoemde studiereizen naar Lesbos.

Kernprincipes van Trauma-Sensitief lesgeven

In de literatuur zijn we verschillende omschrijvingen van trauma-sensitief lesgeven tegengekomen.

Zo schrijven de auteurs van het handboek 'Lesgeven aan getraumatiseerde kinderen', dat traumasensitief lesgeven (TSL) is een proces is "… waarbij alle medewerkers van een school tegemoetkomen aan wat getraumatiseerde kinderen nodig hebben" (Coppens e.a., 2021, pg. 15). Bewustwording en signalering zijn hierbij van belang. In onderstaand kader wordt nader ingegaan op de elementen van het lesgeven aan getraumatiseerde kinderen, zoals door Coppens e.a. (2021) in het handboek weergegeven. Voor een meer uitgebreide beschrijving, verwijzen we naar het handboek zelf.

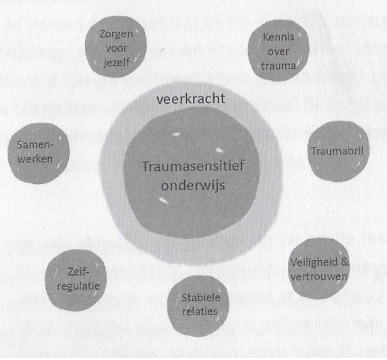
[1] Veel van de vluchtelingkinderen (bijvoorbeeld uit landen als Syrië, Irak, Eritra, Albanië) zijn gedurende hun vlucht aan fysieke, emotionele, mentale en spirituele invloeden blootgesteld (Oudheusen, 2016). Het gaat om ervaringen met oorlog en georganiseerd geweld, om gedwongen migratie en ontworteling en om aanpassing aan de nieuwe cultuur en sociale onzekerheid (van Essen & Bala (2017), in: Coppens, e.a., 2021). Vaak is er bij jonge kinderen sprake van post-traumatische stress-symptomen, zoals nachtmerries, paniekreacties, trauma-vermijdend gedrag, prikkelbaarheid, gedrags- en emotionele symptomen, slaapproblemen, verstoord spelgedrag en psychosomatische symptomen, Post-Traumatische Stress-Stoornissen (Slone & Mann, 2016).
Veel van deze kinderen ervaren en ervoeren daarnaast nog onvoldoende steun van hun ouders, die zich immers in vergelijkbare situaties bevonden (Coppens, e.a., 2021). Het verwerken van deze gebeurtenissen en omstandigheden is daarmee extra moeilijk. De aanhoudende stress in de vluchtelingkampen leidt overigens soms ook weer tot andere vormen van trauma, zoals mishandeling en verwaarlozing.
De problemen van getraumatiseerde kinderen (waaronder vluchtelingen) zijn te verdelen in de volgende gebieden (Statman-Weil, 2015):
- Taal en communicatie, waaronder de taal om empathie te verwoorden en het oplossen van problemen te kunnen reguleren.
- Sociale en emotionele regulatie, dat ook in de klas tot uiting komt.
- Opbouwen van relaties, waardoor het niet altijd lukt om goed met leeftijdgenoten of de leerkrachten om te gaan.
- Spel, dat mede wordt bepaald door de fantasiewereld en creativiteit.
- Terugtrekken (bv dagdromen).

LAAN VAN NIEUW OOST INDIË 300 2593 CE DEN HAAG
POSTADRES POSTBUS 93461 2509 AL DEN HAAG
T 070 349 44 58 W WWW.KENNISROTONDE.NL

Handboek 'Lesgeven aan getraumatiseerde kinderen'

Coppens, Schneiderberg en van Kregten (2021) hebben over het TSL een praktisch handboek voor het basisonderwijs geschreven, met achtergronden, en praktische handvatten voor de leerkracht. Het is volgens de auteurs nadrukkelijk géén curriculum of standaardprogramma, met kant-en-klare handvatten dat bij elk kind past. Het gaat wèl uit van een aantal elementen, dat door de leerkracht in relatie met getraumatiseerde kinderen kan worden toegepast. De elementen zouden helpen om de veerkracht van getraumatiseerde kinderen te vergroten.

Coppens e.a. (2021) geven aan dat TSL "voor een kind al een groot verschil kan maken" (pg. 15), maar dat een geïntegreerde aanpak (dat wil zeggen binnen een school) een grotere positieve uitwerking mag worden verwacht "… zowel op de veerkracht van getraumatiseerde kinderen als op die van hun leerkracht" (pg. 15).



Figuur 1: Elementen van het traumasensitief lesgeven aan getraumatiseerde kinderen (Overgenomen uit Coppens e.a, 2017, pg. 95).

Traumasensitief lesgeven bestaat in de uiteenzetting van Coppens e.a. uit de volgende elementen:

1. *Kennis over trauma's*, de ontwikkeling van een trauma en de achtergronden, ook van vluchtelingkinderen.

2. *Traumabril*: Door kennis over trauma's is de leraar in staat om het gedrag door een 'traumabril' te bekijken en het trauma en de achterliggende gedachten en

overtuigingen beter te herkennen, te begrijpen en te hanteren. Er wordt gebruik gemaakt van principes van de cognitieve gedragstherapie[2].

3. *Veiligheid en vertrouwen*: om toe te komen aan leren dient een leerling zich eerst veilig te voelen, beginnend in de relatie met de leerkracht. Het komt er onder meer op aan, dat de leerkracht relaties met de kinderen opbouwt en de sociale vaardigheden vergroot, een veilige plek biedt, gebruik maakt van routines, rituelen en voorspelbaarheid, klassenafspraken maakt, grenzen en de consequenties aangeeft. Ook probeert de leerkracht bijvoorbeeld harde geluiden ('triggers') te voorkomen, en is hij/zij specifiek gericht op de sterke kanten van het kind. Specifiek voor de vluchtelingkinderen worden in het boek van Coppens e.a. enkele tips (gebaseerd op jarenlange ervaring) op dit terrein uitgewerkt.

4. *Stabiele relaties*: om te werken aan die veiligheid en vertrouwen. Zie ook onder 3.

5. *Zelfregulatie*, dat wil zeggen het helpen van de leerlingen bij het reguleren van gevoelens, gedachten gedrag, zodat ze er meer grip op hebben en er steeds beter in worden. Ook hierbij wordt onder meer gebruik gemaakt van principes van de cognitieve gedragstherapie[2].
   Een aanbeveling is om hierbij samen met de kinderen een (emotionele) taal te ontwikkelen om hun gevoelens, ervaringen en die van anderen te kunnen interpreteren, zonder dat daarmee automatisch de link wordt gelegd met eventuele vervelende gebeurtenissen in het verleden. Ook wordt aanbevolen de regulerende functies van leren en gedrag te onderwijzen en te trainen, zoals informatie selecteren en verwerken, aandacht richten, doelen stellen, plannen, controleren, impulsbeheersing.

6. *Samenwerking tussen alle volwassenen* om een kind heen, om de ontwikkeling van het kind weer op het juiste spoor te krijgen. Te denken valt aan samenwerking tussen leerkrachten binnen de school, maar ook met ouders of (andere) opvoeders of andere betrokkenen.

7. *Zorgen voor jezelf* en de rol van sociale steun daarbij, aangezien het lesgeven aan getraumatiseerde kinderen veel van de leerkrachten vraagt.

Van Oudheusden (bron: mailverkeer 25/26 april 2017) ziet TSL als een vaardigheid van de leerkracht die essentieel is bij het onderwijs aan vluchtelingkinderen. Zij schrijft dat hoe meer de leraar is afgestemd op wat de leerling kan hebben meegemaakt, hoe beter het

[2] In de cognitieve gedragstherapie wordt gebruik gemaakt van de zogenoemde cognitieve driehoek, waarin het verband tussen gedachten, gevoelens en gedrag inzichtelijk wordt gemaakt.

LAAN VAN NIEUW OOST INDIË 300 2593 CE DEN HAAG
POSTADRES POSTBUS 93461 2509 AL DEN HAAG
T 070 349 44 58 W WWW.KENNISROTONDE.NL

leerklimaat wordt. De leerling voelt immers dat de leraar hem of haar 'ziet'. Dat geeft meer ontspanning en veiligheid - daardoor wordt het makkelijker om (Nederlands) te leren[3].

Miles en Bailey-McKenna (2016) geven dat een trauma-informed praktijk bestaat uit:
1) het prioriteren van de behoeften van de student (basisbehoeften, mentale ondersteuning, onderwijs).
2) het (door de school) gebruiken van een trauma-sensitief framework, met aandacht voor de emotionele en zelfregulatievaardigheden van de leraren.
3) 'van onderop' interveniëren, dat wil zeggen dat er eerst aandacht moet zijn voor zelfregulatie van emotionele problemen van de studenten.
4) het bieden van multidisciplinaire ondersteuning en externe diensten.

Bruikbaarheid en effecten van TSL

Coppens e.a. (2021) staan in hun boekje uitgebreid stil bij de toepasbaarheid, achtergronden en basisprincipes van het TSL. Het boek heeft naast praktische aanwijzingen en concrete casus-beschrijvingen ook een lijst met (wetenschappelijke) literatuur. Zo worden de ontwikkeling van een post-traumatische stress-stoornis en de werkzaamheid van de elementen van de TSL onderbouwd met bevindingen uit onder meer de pedagogiek, de ontwikkelingspsychologie, het hersenonderzoek, klinische (kinder-)psychologie, de kinder- en jeugdpsychiatrie, de positieve psychologie, de cognitieve gedragstherapie. Ook verwijzen de auteurs naar onderzoek naar effecten van het behandelen van trauma's. Ze onderbouwen dat TSL een positief effect beoogt op de veerkracht van de getraumatiseerde kinderen. We mogen daarmee aannemen, dat het TSL-programma goed met bestaande inzichten uit diverse disciplines kan worden onderbouwd.

Coppens e.a. veronderstellen tevens dat deze principes ook zullen gelden voor vluchtelingkinderen: er worden voor de begeleiding van deze groep ook enkele handvatten en voorbeelden gegeven. Effectonderzoek bij deze specifieke groep wordt in het boekje niet weergegeven.
Volgens de eerste auteur (klinisch psycholoog) ontbreekt ook onderzoek in Nederland naar het effect van TSL. Daarmee ontbreekt in Nederland ook onderzoek naar het effect van TSL op de taalontwikkeling van vluchtelingkinderen (bron: mailverkeer d.d. 25 april 2017).

Ook wìj zijn voor de Nederlandse situatie geen onderzoeksbevindingen tegengekomen naar effecten van TSL, al loopt er op dit moment wel een onderzoek naar traumasensitief onderwijs (Traumasensitief Onderwijs) en de effecten op leerkrachten en leerlingen. Dat project zich richt op onderwijs aan allerlei kinderen met ingrijpende levenservaringen, en derhalve niet specifiek op vluchtelingkinderen. Onderzoeksgegevens zijn echter nog niet bekend.

[3] Voor leraren die zich willen verdiepen in wat vluchtelingkinderen meemaken, organiseert van Oudheusden studiereizen naar Lesbos. Dit in de volgende veronderstelling: "Als jij ervaart wat nieuwkomers op hun vlucht meemaken, kun je traumasensitief lesgeven aan vluchtelingkinderen". (Helene van Oudheusden).

We zijn wèl gestuit op onderzoek in andere landen. In de bijlage staat een aantal van deze studies samengevat.

Uit literatuur komt naar voren dat trauma-sensitieve programma's (bij een passend trainings- en begeleidingsprogramma) goed toepasbaar zijn door leraren in onderwijssituaties.

Tevens lijkt TSL een veelbelovend effect te hebben op een gevoel van veiligheid en vertrouwen en op de sociaal-emotionele ontwikkeling van getraumatiseerde (vluchteling)kinderen. Het aantal onderzoeken is echter relatief beperkt en systematisch effectonderzoek ontbreekt. Ook het onderzoek in Nederland ontbreekt. Tevens is onduidelijk welke onderdelen van de trainingsprogramma's de gewenste effecten veroorzaken.

Onderzoek naar effecten van deze wijze van lesgeven op de taalontwikkeling hebben we niet kunnen vinden, ook niet in internationale literatuur: noch bij getraumatiseerde vluchtelingkinderen, noch voor getraumatiseerde kinderen in het algemeen. Op zich is dat ook niet verwonderlijk: TSL richt zich primair op het vergroten van veerkracht en het versterken van de sociaal-emotionele ontwikkeling van de kinderen, en niet primair op de taalontwikkeling.

Wel mogen we aannemen, dat de sociaal-emotionele ontwikkeling en het gevoel van veiligheid van de kinderen een belangrijke voorwaarde is voor het leren in de school (zie bijvoorbeeld Stevens, e.a., 2004). Het zal dus ook wel effect hebben op het gedrag van de leerlingen in de klas, op de wijze waarop ze met volwassenen en klasgenoten omgaan, en (daarmee) indirect op de taalontwikkeling. Echter spelen voor het verwerven van een tweede taal ook andere factoren een rol, waaronder de pedagogisch-didactische aanpak van het (tweede) taalonderwijs aan kinderen met verschillende culturele achtergronden (zie onder meer Onderwijsraad, 2017).

Een opmerking is hierbij echter op zijn plaats.
Enerzijds is een gevoel van veiligheid en vertrouwen een belangrijke voorwaarde om een (tweede) taal te kunnen leren; anderzijds komt uit onderzoek ook naar voren dat taalvaardigheid juist één van de belangrijkste voorspellers is van de mentale gezondheid bij de vluchtelingkinderen (Trinh & Nugent, 2017). Taalontwikkeling en sociaal-emotionele ontwikkeling lijken daarbij het best hand-in-hand te gaan. Dit sluit aan bij de aanbeveling van Coppens e.a. (2021) om bij het traumasensitief lesgeven samen met de getraumatiseerde kinderen een (emotionele) taal te ontwikkelen.

In de literatuur wordt aangegeven dat meer onderzoek naar onderwijs aan (getraumatiseerde) vluchtelingkinderen nodig is. In 2017 heeft ook de Onderwijsraad een advies uitgebracht over 'Onderwijs en vluchtelingen'. De onderwijsraad pleit er onder meer voor dat alle leraren in staat moeten zijn om mogelijke trauma's bij vluchtelingkinderen te

LAAN VAN NIEUW OOST INDIË 300 2593 CE DEN HAAG
POSTADRES POSTBUS 93461 2509 AL DEN HAAG
T 070 349 44 58 W WWW.KENNISROTONDE.NL

signaleren, en dat voor het diagnosticeren van en het omgaan met trauma's in de onderwijscontext specialisten (in het eigen team, in de school, in het samenwerkingsverband of ander regionaal netwerk) moeten kunnen worden ingeschakeld.

Geraadpleegde bronnen

Bhutta, Z. A., Keenan, W. J., & Bennett, S. (2016). Children of war: urgent action is needed to save a generation. *The Lancet*, *388*(10051), 1275-1276

Carello, J., & Butler, L. D. (2015). Practicing What We Teach: Trauma-Informed Educational Practice. *Journal of Teaching in Social Work*, *35*(3), 262-278.

Coppens, L., Schneijderberg, M., & Van Kregten, C. (2017/2021). Lesgeven aan getraumatiseerde kinderen. Een praktisch handbook voor het basisonderwijs. SWP Uitgeverij.

Cranitch, M. (2010). Developing language and literacy skills to support refugee students in the transition from primary to secondary school. *Australian Journal of Language and Literacy, The*, *33*(3), 255.

Gormez, V., Nur Kılıç, H., Cahid Orengul, A., Nursoy Demir, M., Bestenigar Mert, E., Makhlouta, B., ... & Semerci, B. (2017). Evaluation of a school-based, teacher-delivered psychological intervention group program for trauma-affected Syrian refugee children in Istanbul, Turkey. *Psychiatry and Clinical Psychopharmacology*, 1-7

Keulen, C. M. van (2015). Perspectief van basisschoolleerkrachten op het onderwijs aan vluchtelingen-en/of asielzoekerskinderen in Nederland (Master's thesis). Universiteit van Utrecht.

Matthews, J. (2008). Schooling and settlement: Refugee education in Australia. *International Studies in Sociology of Education*, *18*(1), 31-45.

McConnico, N., Boynton-Jarrett, R., Bailey, C., & Nandi, M. (2016). A Framework for Trauma-Sensitive Schools: Infusing Trauma-Informed Practices into Early Childhood Education Systems. *Zero to Three*, *36*(5), 36-44.

Miles, J., & Bailey-McKenna, M. C. (2017). Giving Refugee Students a Strong Head Start: The LEAD Program. *TESL Canada Journal*, *33*, 109-128.

Moerdijk, L. (2016). Ontwikkelingskansen voor vluchtelingkinderen. *Management Kinderopvang* (2016) 22: 36. doi:10.1007/s41190-016-121-1.Nykiel-Herbert, B. (2010). Iraqi refugee students: From a collection of aliens to a community of learners. *Multicultural Education*, *17*(3), 2.

LAAN VAN NIEUW OOST INDIË 300 2593 CE DEN HAAG
POSTADRES POSTBUS 93461 2509 AL DEN HAAG
T 070 349 44 58 W WWW.KENNISROTONDE.NL

Onderwijsraad. (2017). Onderwijs aan vluchtelingen. Advies Onderwijsraad. Onderwijsraad.

Oudheusen, H. van (2016). Vluchtelingkinderen in de klas. *PO Management*, april, pg. 42-47

Plumb, J. L., Bush, K. A., & Kersevich, S. E. (2016). Trauma-Sensitive Schools: An Evidence-Based Approach. *School Social Work Journal*, *40*(2).

Slone, M., & Mann, S. (2016). Effects of war, terrorism and armed conflict on young children: a systematic review. *Child Psychiatry & Human Development*, *47*(6), 950-965.

Statman-Weil, K. (2015). Creating Trauma Sensitive Classrooms. *YC Young Children*, *70*(2), 72.

Stevens, L., Beekers, P., Evers, M., Wentzel, M., & Werkhoven, W. van (Red.) (2004). *Zin in school*. CPS.

Sullivan, A. L., & Simonson, G. R. (2016). A systematic review of school-based social-emotional interventions for refugee and war-traumatized youth. *Review of Educational Research*, *86*(2), 503-530.

Trinh, V., & Nugent, N. (2017). Tutoring and enrichment for refugee youth at BRYTE. *The Brown University Child and Adolescent Behavior Letter*, *33*(2), 1-6.

Meer weten?

Traumasensitief Onderwijs

Onderwijssector

PO, (VO, MBO, VSO)

Trefwoorden

Vluchtelingen, trauma, traumasensitief lesgeven (TSL), traumasensitief onderwijs (TSO), taalonderwijs, NT2

Bijlage

Tabel 1: Selectie van (onderzoeks)literatuur over trauma-sensitieve programma's in onderwijssituaties en naar programma's voor het omgaan met trauma's van vluchtelingkinderen.

Auteurs	**Voorbeelden**
Trauma-sensitieve programma's in onderwijssituaties	
Carello en Butler (2015)	beschrijven de wijze waarop zij trauma-informed care (TIC) hebben toegepast binnen het onderwijs. Zij beschrijven richtlijnen voor het implementeren van het trauma-informed principe van veiligheid in diverse onderwijssettings. Dit principe verwijst naar het creëren van veiligheid, dat ook voor vluchtelingkinderen van belang is. *Primun non nocere* (ten eerste, doe ze geen kwaad!).
McConnico, Boynton-Jarret, Bailey & Nandi (2016)	beschrijven een framework voor trauma-sensitieve scholen voor jonge kinderen. In hun STRIVE-project (Supportive Trauma Interventions for Educators) onderzoeken zij (bij twaalf leerkrachten) het effect van diverse strategieën en tools die leerkrachten kunnen gebruiken om lerenden te helpen hun emoties te reguleren terwijl ze in de klas zijn. De resultaten en ervaringen die ze beschrijven zijn veelbelovend: er is voorlopig bewijs dat de leeromgeving en de kennis en het zelfvertrouwen van de leerkracht verbeteren, en dat er tegemoet wordt gekomen aan de behoeften van de getraumatiseerde kinderen. Het is eenvoudig te implementeren in schoolse situaties. De onderzoekers geven aan, dat er meer onderzoek nodig is.
Plump, Bush & Kersevich (2016)	Beschrijving van trauma-sensitieve scholen en van een model dat scholen helpt om dit te realiseren.
Omgaan met trauma's van vluchtelingkinderen	
Cranitch (2010)	beschrijft het LTPP-programma (Literacy Transition Pilot Program) voor Sudanese studenten die instromen in het middelbaar onderwijs in Australië. Uit dit onderzoek (case study) komt naar voren dat het bij vluchtelingkinderen nodig is om een ondersteunende omgeving voor welbevinden te creëren, en om aandacht te hebben voor hiaten in cognitief functioneren, voor taal en voor het begrijpen van de wereld.

LAAN VAN NIEUW OOST INDIË 300 2593 CE DEN HAAG
POSTADRES POSTBUS 93461 2509 AL DEN HAAG
T 070 349 44 58 W WWW.KENNISROTONDE.NL

Gormez e.a. (2017)	beschrijven de evaluatie van een onderwijsprogramma aan getraumatiseerde Syrische vluchtelingkinderen in Turkije (Istanbul). Het is een innovatief programma, dat gebaseerd is op de cognitieve gedragstherapie en dat via een protocol door getrainde leraren wordt aangeboden om de emotionele problemen te reduceren en psychologisch functioneren van de 10-15 jarigen te verbeteren. Het programma bestaat uit acht sessies, die worden aangeboden door Arabisch sprekende leraren, die een intensief tweedaags trainingsprogramma hebben ondergaan, en die na afloop van elke sessie onder supervisie staan. In deze studie worden significante verbeteringen aangetoond in trauma-gerelateerde en emotionele symptomen van vluchtelingkinderen. Dit zou het eerste interventieonderzoek zijn dat veelbelovende resultaten laat zien bij vluchtelingkinderen in Turkije. De auteurs melden dat er wel meer studies zijn die positieve resultaten weergeven bij getraumatiseerde kinderen in schoolse situaties, maar dat de meeste vluchtelingkinderen daarbij niet de ondersteuning krijgen die ze nodig hebben. Uit feedback van de leraren en de studenten komt naar voren dat de effecten in deze studie toe te schrijven zijn aan het therapeutisch milieu in de school. De leraren die vergelijkbare trauma's hebben ervaren als hun leerlingen, hadden een beter begrip van hun eigen problemen gekregen. Ze kregen vaardigheden aangeboden om daar beter mee om te gaan, waardoor ze ook beter met de problemen van de studenten om konden gaan. Meer onderzoek (ook in gecontroleerde settings) wordt aanbevolen.
Miles en Bailey-McKenna (2017)	beschrijven een onderzoek met het LEAD-programma voor lerenden (16-18 jaar) met diverse achtergronden (onderwijsniveau, taal) en trauma's. Het programma beoogde een succesvolle inclusie te realiseren, een veelbelovende ontwikkeling van de Engelse taal, trauma-informed practice en culturele responsiviteit. Er wordt daarbij voor gekozen dat vluchtelingen de taal moeten leren om succeservaringen in de nieuwe cultuur te ervaren. Veelbelovende ervaringen worden gerapporteerd.
Sullivan en Simonson (2016)	Sullivan en Sullivan (2016) beschrijven een systematische reviewstudie van sociaal-emotionele interventies in een schoolsituatie voor vluchtelingen en oorlogsgetraumatiseerde jeugd, en het effect op mentale gezondheid of sociaal-emotioneel functioneren. Bij deze interventies gaat het om cognitieve gedragstherapie, creatieve therapie en combinaties daarvan. Verschillende positieve effecten worden gerapporteerd, terwijl sommige combinaties geen of juist negatieve effecten rapporteerden. De auteurs concluderen ook dat de hoeveelheid onderzoek op het terrein mager is.

LAAN VAN NIEUW OOST INDIË 300 2593 CE DEN HAAG
POSTADRES POSTBUS 93461 2509 AL DEN HAAG
T 070 349 44 58 W WWW.KENNISROTONDE.NL

Trinh en Nugent (2017)	beschrijven een onderzoek onder vluchtelingkinderen in de US. Het onderzoek heeft laten zien dat vaardigheid in de taal van het gastland, één van de belangrijkste voorspellers is van mentale gezondheid bij de vluchtelingkinderen die in welvarende landen terecht komen.

LAAN VAN NIEUW OOST INDIË 300 2593 CE DEN HAAG
POSTADRES POSTBUS 93461 2509 AL DEN HAAG
T 070 349 44 58 W WWW.KENNISROTONDE.NL